

בין בוטשאטש וירושלים

בין בוטשאטש וירושלים

מאת ד"ר משה קגנר

במלואת שבעים לש"י עגנון

היו קוראים את שניצלר, מתענגים על אלטנברג, וביחוד היו נתונים לקסמו העצום של האמסון. זכורני מה עו היה רישומו של "מסתורין" להאמסון בנפש עגנון הצעיר, כמטורף דהר על פני העיר ודיבר והור ודיבר בענין הספר הזה.

אולם בוטשאטש היתה גם בירת ראשיהעיריה שטרן ושושלת השטרנים, ששילדו אח עצמם להאמין, כי הם מת יחסים במישרים על דוד המלך. העיירה מהולקת היתה שני מחנות, המחנה האחד חד גלחם ב"שושלת", והמחנה האחר הזדחה עמה. — חבל שאין שעתי מספיק, ואין הלך רוחי עשוי, לצייר תמונת הזמנים ההם, שהעמיקו שרשיהם בנפש המשורר. ראשיהעיריה שטרן, שהיה אחר כך ציד בבית המחוקקים האוסטרי, ולסוף ציד הסיים הראשון של הריפורם ליקה הפולנית, תובע ממש מצייר דיר קנ"ציירני, בוטשאטש גלחמה בראשי עיריה, האשימה אותו באלפי מעשים של סיאוב, טענה ברין שזיף את הבחיר רות, והוא אמנם היה בטכניקה שלהן אמן מופלג, — וכאחה חיבה אותו וטפלה בו אלפי אגדות, הריני מזכיר את הזמנים ההם, משום שבוטשאטש הצעיר סיים את ישיבתו בבוטשאטש ב"שערוריה", שפיוז אסיפת-בוהרים, שנקראה על ידי ראשיהעיר שטרן, וש"היה כמדומה אפילו שארמשפחתו.

ואחר-כך נישאו הגלים את טשאטש קיס עגנון לארץ-ישראל, לגרמניה והעי לו אותו בראש הספרות העברית. כשר הורנו ונפגשנו, אחרי עשרים וכמה שנים, הזכרנו לעצמנו, במשך שעות, אותם ימי בוטשאטש, אותם טיולים על הפידור, אותן הפלגות בעומק-יערות, אותן שיחות על ספרות שלא היה להן סוף, עגנון מעורה בבוטשאטש החור אליה חמד במחשבתו ובכיסופיו. עתה הרחיק את עצמו ממנה עד-מאל והוא צופה בה בפריזמה של עברה, שלא מת בו מעולם ושמצא בו את משוררו הגי דול. הקורא בכתבי עגנון רושם הוא בו, כי המשורר פונה ערפו להווה, ברוח מפני בלבולת ימינו עתה, מסננם במסגרת נגה כיסופיו, שנצמחו על מצעף של המציאות ששקעה ואיננה. ימי-הנעורים שעברו עליו על עגנון בבוטשאטש, זימנו אותו עמה לא על דרך זיסון קלוש אלא על דרך חדידה והתעויות כנפש-העם הפרימיטיבית. כל כתביו הם פרימיטיבי נפלא, הארוג ושזור ביד קר סס המאוהב באריגו שגרקמת בו ריק מה סיפורי-עם. עגנון איננו מכלל היציר רים, שעשייתם קלה והמסתפקים במר עם, חלומו ליצור סיפורים פשוטים ופרימיטיביים-להפליא. כדרך שהעם יר צד את אנדותיו, ופשטות כזאת, שהיא כאחת עידון מופלג, חיונו נדיר היא מותר אפילו לומר יחיד בספרות-העולם. עגנון אינו איש-עסקים, אינו יודע לעי שות פירסומת לעצמו ולא יצליח להציב את עצמו בשורה הראשונה, אולם אילו ניהרגו, כתביו לשונות לועזיות — והן כמתחננות ממש שיהורגו ביחוד ללשון היהודית — היה העולם מרכין עצמו עליהם ברוב תמיהה והערצת הענוג.

עגנון סיפר לי בארוכה על ה"קארי" רה", על מאבקי ונפחוליו הכאובים עם גורלו, לא היתה דמעה בדבריו הא" לה, ואדרבה מותר לומר, שהגורל לא התעמר בו ביותר, שכן הראשון שעמד על ערכו ונהרגש עד דמעה מיצורחו, היה המחנה הגדול של הספרות העברית היתה הצעירה, י. ח. ברנר, היה זה מזלו הגדול, כי ברנר היה לו בהינת סנדק, שכן עורכו ראשון בן-ציון, וסופר נגס שו לא נחרשה בקמטראס-מונחה פניר מית, ודאי שהיה דוחה את הנובלה "עגנונות", שנעשהה שלב לתהילתו של עגנון, אולם הספרות אין להתפרנס עליה, ביחוד מי שהוא מלש ומססה כל חיבה וחיבה. עגנון נעשה, איפוא, מזכיר בשני מוסדות ארצישראלים נכ" בים, אך לא הטוב שבמזכירים, דרכם של בני-אדם, שהם מתפארים הרבה בישיבות ואסיפות בדברנות הנאה וחובעים מעם המזכיר שינציה לדורות את השתכחיותיהם הריטוריות, ואילו עגנון יכול היה לכתוב דיר-וחשבון כזה: לאחר הרצאתו הממצה של כך פלוני נטלו את רשות הדיבור האדונים אלמר ני ופלמוני, כמובן, כי האנשים, כשר קראו אחר כך את הפריטוקול שלו, היו פוכרים ידיהם ביאושם.

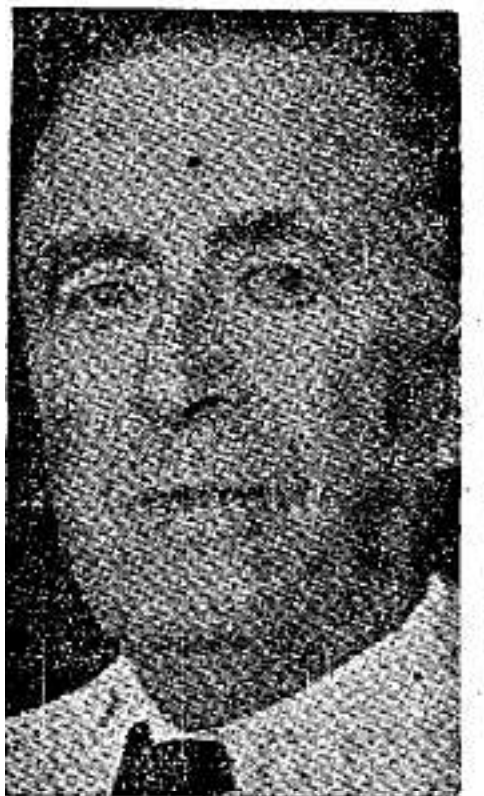
אחרי כמה שנות עבודה כזאת בארץ ישראל, עבודה על עצמו ומלחמה ללחם יומה, הבין עגנון, כי עליו לעמוד עין בעין מול אירופה, מתחילות, שנית הנדודים" שלו בגרמניה, הוא יושב בבדלין, במינכן, שבה עוברת עליו תקופת "בוהיטה", היחידה כנראה בה" יו: בטראנלפורט דמאין, בליפסיה וזר, הוא כובש לעצמו פתח-כניסה לעילית החברה, בין הגרמנית בין הגרמנית-יהודית, סקרנותו קולסת כספוג את כל הרשמים.

פר נמה, יותר מבחינת המנטאליות מאשר מבחינת האידיאולוגיה, לת" פיסה האנרכיסטית, ורישומיה ניכ" רים עד עתה, וראה, "ספר המדינה", הספר בן שני הכרכים, הנזכר במאמר, הוא הסיפור, הכנסת כלה" שנמסר אז לדפוס; לשני הפולמוס עם "ברית שלום" — הכוונה, כנראה, למדוש זוסא" וגר זאב עם פבש; פרשת כבשים בני שנה תמימים) שנדפס ב"מאזנים" ונרצ"א שנה ב, גל, 28. לענין פקפוקו של הכותב אט עגנון ימצא טעמו בבוס" שאטש שלאחר חורבנה בימי המל" החות והפלישות — הרי התשובה לכך נתונה בסיפור, אורח נטה ללו".

המאמר נדפס ב"גובידיזיניק", 30 אוגוסט 1930.

דב סרן

ש"י עגנון מוצאו מבוטשאטש, שגם אני זכיתי באושר לאי-בוסא להי וולד בה. אין אני פאטריוט לוקאלי, עם-זאת אני נזכר בחיבה בבוטשאטש שלפני המלחמה, זו העיירה השקטה והמלוכלכה, וכן מהורהרת וגדושת-היים, היושבת על נהר טריפא הכחל" חלה והמבאישה, בוטשאטש בית מועי צות קדום לה, שבו ישבה אוהבתי הרא" שגנה, ואחר-כך נטתה שם את אהליה grand amoufouse היחידה בבוס" שאטש. העיירה התפנינה ברוב היות

ש"י עגנון

בכל המתרחש בבית המועצות וסיפורה אלפי אנקדוטות על מבקרי-בית-המר" עצות הקבועים, ומעל העיר גישאיכ עי ארמון קדום ומעליו נפרש מראה קסמים של העיר, המוטלת במכתש ועטוית זך-הרכים, החביב שבמקומות הטיול היתה נכעת-פידור, שלדגליה התפלה בעצלתיים הסטריפא שהיתה תמיד רוטנת מה לעצמה. היערות העברי תים בעיבורה של העיירה שיוו לה קסם, ואילו טיפלו בה ידיים אחרות ודאי שהיתה, בשל מעמדה, מתפרסמת כמקום שנברא מקש לעינוגי-קיס.

ואיש-בוטשאטש הוא טיפוס-אדם מיר חד ששוב לא נודמן לי בכל מקום אחר. ספק מלידה וציניקן מהרגל ומשעמום, בעל-הלומות לכרתו ובעל-הזיות לרצור נו, היה מלגלג ומלעיג על הכל, וכ" עומק-נפשו סיפח וסלטל אינו כמיהה הרישית וקדושה, כאלה היו ביחוד בני-הנעורים שבעיירה, אשר ביניהם חי וגדל ש"י עגנון. היהודים הקשישים יותר היו "משכילים", ולא האמינו בצ" דיקים, אף כי בעיירה היו סיעות נכ" בדות של חסידים לצדיקי טשורסקוב, הוסיאטין, קופיצ'יניץ, ואפילו סאדיגורא שבבוקובינה, אולם החלק המכריע של האזרחים היו מהיכים כסובל-לב וסרכו בכל מחיר להאמין, כי בעלי מופת אלה מסוגלית לגרש דיבוק...

אביו של עגנון היה תלמיד-הכסם שקס, ישר ובקי ביותר, ואילו שאטש" קס — כך שם עגנון מעיקרו — היה נער אדמוני בעל עינים חיות, שוחקות תמיד, עור או כתב שירי אידיש צעיר וברצון היה מבלה בחברת נערות צעיר רות, אולם העדיף הברח כטורנטים ואק" דמאים צעילים, שמפיוזם חקר בשקידה ודבקות, מה נעשה באירופה.

ובימים ההם הרבינו לקרוא ואף להי יות בבוטשאטש — אפשר באיחור מה — כל אותם רטטים שהרטיטו את אי רופה. כמתווך היה כתב-העת "קריטי" קא" [=ביקורת] של פלדמן אולם גם כתב-העת, ו"יציה" [=חיים] של פשי" כישבסקי היה חברנו וידידנו הקי בע. בבוטשאטש קס, וקמ"מה אף התפתח כהלכה, חוג אנארכיסטים, שהיו יומיים מערערים את מארכס והיו מת" וזכחים על המהפכה הסוציאליית הממש" משת ובאה, אולם אותה מהפכנים עצמם

אסר המתרגם: הכל יוד" עיט, עד מה עיר-מולדתו של ש"י עגנון, היא קהילת בוטשאטש, שתולה במבורה של יצירתו — בסיפורים רבים, גדולים וקטנים, רקם את שתיה וערבה, ימיה הר" חוקים וימיה הקרובים, אגדתה ומ" ציאוחה, פארה ואפרה, עד שהיא ניצבת לפנינו כח, פניה שונים ורבים ויטודה ויטודיה כמותם. אך למ המבקש מעשה-עיסות שבוין דב" רים מהווייתם ובין דברים כיציר" תם, וביותר המבקש מעשה-הקבלה בין ההווייה האותנטית של גידולו בעירו ובין התגלמותה בכתביו, אין בידו תעודות נאותות לכך, הוא גר פ, אוצר בלום של זכרונות, אינו מועמד לכתבתם, שתכונתו מגלי גלחם על דרך התכה במזל-אמנות, ואילו בני-עירו וגידולו לא נתעורר ון על כך, אם כי הספר שהוציא על קהילתם, כעריכת ישראל כהן, סייענו בקביעת המסגרת וציוורה, שעליך נודע צד של חשיבות לדב" רי הסופר והעורך, ד"ר משה קאנפר, בן עירו של המספר וכמ" עם בורגיל לו (נולד כחמש שנים קודם), שאביו ר' מרדכי היה גם מלמדו של המספר. אולם אף שה" אב, תחילה מורה פרטי ואחר-כך בבית-ספר מיסודו של הבארון הירש, היה גם סופר-לכשירצה בעברית — פירטס בה סיפורים ומאמרים — הרי בנו פיגר מעט בהתענינותו בספרות-עם, וגם לאחר שנעשה סופר, שראש עיסוקו ספרות-אידיש, הרי עי" קר כתיבתו פולנית, ובקיאוי ון בספרות העברית מגונגטה למדי, כתלמיד הגימנסיה בעירו וכתלמיד-משפטים באוניברסיטאות בויה, קראקא ולבוב, היה מעורה בתנועה הסוציאליסטית, וביחוד הא" נרכיסטית, וראשית כתיבתו בעתור גוחה, בימי מלחמת העולם, בהיותו קצין בצבא האוסטרי, התקרב לחוגי חיאסרון אידיש שנאמן לו אחר כך כל ימיו; ולאחריה, בהיותו מורה בנימנסיה בחלם, התקרב ביותר לתנועת אידיש וספרותה; מאמריו עליה נתפרסמו בעתונות היהודית פולנית, ביחוד כעורך בעתון הפול" ני-ציוני, גובי די-ניניק" הקראקאי, שתחילת עריכתו היתה בידי ד"ר וילחג ברקלהאמר וסופה בידי ד"ר דוד לור, נפל לפני בני-עולה, ולפי השמועה קדמותו האנרכיסטית הרי זה כעילה ועלילה בידי הורגיו.

הקורא יתעורר מאליו על שתי הערך שבין דברי-הזכרונות ודברי השיחה שהם עיקר, ובין דברי ההערכה שהם כספילה לעיקר. כל שכן שיח-עורר על קצת סעויות, וביחוד על מה שנאמר בענין ש. בן ציון — לא די שהגדרת-תכונתו מוטעית, הרי נשתבש גם גופת של עובדה, שהרי הוא, הוא, כעורך העוטר, פירטס בו את "עגנונות" (אגב, גם צבי פפר נתפס למעות כזאת בכתבו, כי ברנר הוא שפיר" שם "עגנונות").

קצת הדגשי-פרטים מסתברים מב" חיות שעתה של כתיבת המאמר — נו, למשל, ההבדלה בין צדיקי טשורסקוב, הוסיאטין, קופיצ'יניץ ובין סאדיגורא, בלשון: ואפילו, אי" נה לגופה, שהרי כולם בני שושלת אחת, שושלת רודין, אלא היא כהב" דלה בין גליציה ובוקובינה, שהיו תחילה בממלכה אחת, אוסטריה, ואחרי המלחמה נחלקו, זו לפולין וזו לרוסניה, קצת הדגשי-פרטים מסתברים מבחינת קורא פולנית — נו, למשל, ההטעמה של כתב-העת "קריטיקא", שנערך בידי וילהלם פלדמאן, מחשובי מבקרי הספרות הפולנית וכותבי תולדות, בו זב" ראד שישב בקראקא והתנצר לפני מותו; או של כתב-העת, ו"יציה", שנערך בידי סמניסלאב פשיבילשבי" סקי, רומניסון ומחאיי, מראשי המודרנה הפולנית (תחילה גם הגר" מנית), שישב בקראקא אף הוא, וספק הוא אם שני כתב-העת אלו היו מוקד-התענינות של צעירי-בו" משאטש וביותר כשל ש"י עגנון, גלרשון קריאתם הלועזית היתה הגרמנית, לענין ראשיהעיר, בריש נברנארד) שטר, איש-עם וראשי מתבוללים כאחד, הרי ידוענו מצו" יר כדמות סבטסיאן מונסאג ב"בנ" ערינו ובזקנינו, כשם שמצוירת בו דמות מועמד של הלאומיים בבחירות, ד"ר נתן בירנבוים, כד" מות דויד דוידזון, סיפור זה וכן סיפור פלום" משקפים את התסי" סה החברתית של צעירי-העיר ואוי רתם, לענין חוג הסוציאליסטים וה אנרכיסטים דין ליתן את הדעת על הדמויות שבסיפורים — דוק" מור קנאכנהום, נציל שטיין, אלכסנדר, וכן דין להעיר, כי המס"

בין בוטשאטש וירושלים

(סוף מע' 5)

ועל כן אין הם יכולים להתחבר לא לפקידים האנגלים, שרוחם לצערנו אינה מפותחת ביותר ולא עם הערבים שאין להם לא ספרות ולא עתונות ולא אינטליגנציה שרמחה אירופית.

גלוזית לו לעגנון על סני קרא-קא האהובה עלי ושנראתה גם בעיניו. אולם עגנון דיבר כל ארצה שעה על ירושלים, וכלום מצר יה עיר בעולם, שתעמוד לפני תחרותה של הקדומה בערים, על קסמיסתריה ותהומיפיה? ובלי משים אמרתי לנפי שי: עגנון נולד בבוטשאטש, אולם עיר מולדתו שבה נולדה נפשו, היא ירושלים. אם גילגול הנשמות אינו בדיית הדמיון בלבד, ויש לה מה עם התיים, הרי עגנון, היה לפני דורי-דורות מבני הלויים בירושלים או מתלמידי הלל המתוק, ואולי חי ימי הצדוקים והתריסר למראה האנשים שלפשו לבושי-יוונים וביקשו דריסת-רגל לאירופה?

ובכל זאת נסע עכשיו לבוטשאטש, כשנתיים עבד עבודת-פרך, שעות הרבה ביממה, על ספרו החדש, נפתל בצורה חדשה, זה הוא סיפור בן שני כרכים שעלילתו מתרחשת, בראשית המאה התשע עשרה, בכרודי, הכרך הראשון הוא סיפור פשוט המלא קסם פרימיטיבי, סיפור על חסיד הצריך להשיא שלוש בנות, אולם אחר כך מתעמק ערוץ-הרגש ומקעקע את צורות הסיפור ומפליג לצד התלהבות שירית, הכרך השני הוא פראפרזה פיוטית, שנצמחה צמיחה אורגנית מתוך מצעו של חסיד פור כולו, כשתיים עגנון את סיפורו נסע לברלין, למסור אותו למו"ל שלו שוקן, מו"ל זה, ידיד עגנון ומוקירו, הוא מגדולי עשירי היהודים בגרמניה, מחסנים גדולים לו והוא מעסיק אלפי עובדים ונעשה מו"ל, כנראה לשם עגנון בלבד, כחצי שנה שקד עגנון על הנהגת ספרו החדש, כשהוא מתבונן בזכוכית מגדלת כמעט בכל אתר ואתר, עגנון זיקה לו ללבוש החיצון של ספריו ואינו מוציא ספר מתחת ידו מבלי שיבדוק בו יפהיפה.

וכן עבד שנתיים וחצי על ספרו החדש והוא זכאי לנופש, הזמין אותו לסקנדינביה פרופיסור סימונון גשיא חברת "מקיצי נרדמים", שעגנון הוא, לאחר פטירת ד"ר פוננסקי, מזכירה הכללי, ספרי עגנון תורגמו ללשון שור-דית הם כנראה פופולאריים בארצות הסקנדינביים, אין אנו תמהים, כי סקאנדינביה אהבת את עגנון, הרי כל אי רופה היתה אהבת אותו, אילו ניתרגם ללשונותיה, אולם עגנון חביבה עליו בוטשאטש ותחת אשר יסע לסקנדינביה, נסע לעיר מולדתו, בוטשאטש וירושלים נתמזגו כביכול בנפש עגנון כחטיבה אחת שאין לה הפרד.

מסופקני, אם עגנון ימצא את עצמו בבוטשאטש, שנחרבה במלחמות ובפלישות, ואולי, בתעוהו בסימטאות העיירה האפלות, יקומו לתחית הדי חלומות געוריו? אולי יצדד לרחוב בית-היראה ויעמוד לפני מרפסת בית קטן, שבו בילינו ליליירה רבים, ישב עמנו אבי-עליו השלום, מורו ורבו של עגנון, אנו הצעירים, חלמנו חלומות מרקיעי שמיים, השתכרנו בעסיסי שירה, ואבי עזר לא אחת את דהרתנו, שהמירא, שמה נפליג יתר על המידה מתהומה של המציאות, אולם לא צדקת, אבי אהובי, כלום עגנון לא נעשה מגדולי מהוללי משוררי העברים?

ד-ר משה קנפער

אלו היו לא בלבד שנות-נדודים, אלא גם שנות התאזנות פנימית, שנות ביישול רוחו ואמונתו, המשורר נלחם מדעת לסגנונו ובלי-לינדודים הוא כירסח לעצמו שביל בסככי רשומות וקדמוניות ישראל, ספר, הכרוך כריכת קלף ישן וענינו חולדות דור לחוק, אין הוא לו יצור מת, אלא אדרבה, אוצרות-סתר, מפתח-קסמים לפתוח את גנזי-קורותינו, היה מאסף בשקידה ושיעל כל אסופה ואסופה, עדימהרה היתה לו ספריה, מפורסמת, לא אחת באו אצלו מלומדים ממרחקים, מתוך שנתפסטה שמרעה, כי מצויים ברשותו דפוסים יקרי-מציאות, "עורבים לבנים", ממש, והשמועה היתה הפעם שמועת-אמת, להיותו נתן המזל עין-השד באותו סגנון שהיה לפעמים מונע פת מפיו, ובלבד לקנות ספר בספרים, בהומבורג חלה ונכנס לסנאטוריום, ובינתיים נפלה דליקה בחוילתו והחריבה את כל ספריה, שהציעו לו תמורתה סכום-תועפות.

— אין לי, כנראה, מזל לספרים — הוא מציין בבת-שחוק נוגה — שכן בירושלים החריבו לי ספרייתי השניה; היא לא היתה מפוארת כמו בהומבורג, אולם חיבתי אליה לא פחתה בשל-כך, אפס אל נדבר על המאורעות העצובים מלפני שנה, כי איני עדיין מסוגל לדבר עליהם.

אולם נשוב להמשך סיפורו של עגנון על עצמו, בגרמניה נתגבשה האינידוואליות שלו, המשורר הבין, כי שנות נדודיו תמו, ויכול הוא להשתקע בארץ-ישראל, נשא לאשה בת למשפחה, לא בלבד אמידה, אלא פאטריציית ממש — המארכסיס בקניגסברג — השתקע בתלפיות שבירושלים ינעשה אז רח מכובד וסולידני, הוא עתה אב-לשני ילדים, שהוא אהבם מאד, עובד כהגיינות ובשיטתיות שעות הרבה, ואשתו מקפידה שלא יופיע בעבודתו, הוג מכרים וידידים לו, אם כי עגנון אינו איש רעים כמוכנה השגור של המלה, מדיר עצמו מהמולה, מרעש-באנקיטים, מבורסת ספרות שבה נמכרים כשרונות ונקנה מוניטין, נוחה לו יוחד שיחה עם יהודי פשוט משיחה עם איש-ספרות מפורסם, אינו מצייר לעצמו, שאפשר להיות מחוצה לארץ-ישראל, היה רוצה, כי אחרי פטירתו יחקק על מצבתו לאמור: פה נטמן אדם שידע להתענג על שמי ארץ-ישראל, ובבקשו נופש, הוא יוצא ונודד על פני ארץ-ישראל, שכבר עבר אותה כמה פעמים מקצה ישוב עד קצה ישוב, חביבה עליו ביר-תר השתייה בקבוצות, הוא בא שמה לא כסופר מפורסם, אלא כאדם המבקש להתכונן מקרוב בבית-היוצר ממש של התחייה היהודית, עגנון הוא אדם האדוק במסורת, אך הוא ירא שמים מתחסד, שכן זיקתו למסורת מורשה היא לו מבית-אבא, ועם-זאת איש-מסורת זה חש עצמו טוב ביותר בחברת פועלים יהודים, אלה המהפכנים המוקעים, שהיי יום יום שלהם, מאמצי רצונם הדרוך בונים את הארץ, אין הוא עוסק בפוליטיקה ואינה גם מענינו, זה מקרוב יצא בפעם ראשונה בחייו, בסניית-פורמבי, סנייה חריפה כנגד "ברית שלום", הוא רואה באנשים, המכונסים מסביב "ברית שלום", סכנה גדולה לבנין הארץ ואין בפיו די גנותם, על המאורעות הטראגיים בארץ-ישראל שלפני שנה הוא מסרב — כפי שכבר הזכרנו — לדבר, כי הפצע לא הגלד עדיין ומי יודע אם יגלד בלב המשורר, לדעתו של עגנון יהודי ארץ-ישראל הם אריסטוקרטיה